GENTA

GENÇ TARTIŞMACILAR

MECLİSİ | 2026

Çalışma Rehberi

Türk Dünyası Komisyonu

Rusya Federasyonu'ndaki Olası Jeopolitik/Askeri Krizler Karşısında Türk Dünyası Göçmen İş Gücü Akışının Yönetimi ve TDT Bünyesinde "Ortak İstihdam ve İş Piyasası" Ağının Kurulması

İÇİNDEKİLER

Akademi Başkanından Mektup
Akademik Asistandan Mektup
1. GİRİŞ VE MAKROEKONOMİK ARKA PLAN
1.1. Rusya Ekonomisinde Türk Dünyası İş Gücü ve İşçi Dövizleri Bağımlılığı
1.2. Olası Askeri/Jeopolitik Kriz Senaryoları ve Ani Geri Dönüş Riski
2. SOSYO-EKONOMİK ETKİLER VE KRİZ RİSKLERİ
2.1. Orta Asya Ekonomilerinde İşçi Dövizi Kesintisi ve Yoksulluk Riski
2.2. Kayıt Dışı İstihdam, İşsizlik ve Bölgesel Asayiş/Güvenlik Riskleri
2.3. Transit Geçiş Koridorları, Sınır Yönetimi ve İnsani Lojistik Riskleri
3. TDT ÇERÇEVESİNDE YASAL VE ÇALIŞMA MEVZUATI UYUMLAŞTIRILMASI
3.1. TDT Üyeleri Arasında Serbest İş Gücü ve Vizesiz Çalışma Modelleri
3.2. Türkiye ve Azerbaycan'ın Sanayi/Altyapı İş Gücü Kota Kapasitesi
3.3. TDT İçi Kazanılmış Sosyal Güvenlik Haklarının Aktarımı ve Mesleki Denklik Standartları
4. FİNANSAL VE İDARİ MÜDAHALE MEKANİZMALARI
4.1. Türk Yatırım Fonu ve Acil Durum İstihdam/Kalkınma Fonu Tasarımı
4.2. Ortak Türk İş Piyasası (OTİP) Dijital Ağ Veri Tabanı ve Kurumsal Koordinasyon
4.3. Nitelikli/Teknik Personelin TDT Üyelerine Kazandırılması ve Beyin Göçü Yönetimi
4.4. Tarım, Sanayi ve Altyapı Sektörlerinde Esnek/Mevsimlik İş Gücü Koridorları
5. RUSYA İLE DİPLOMATİK RİSK YÖNETİMİ VE GEÇİŞ SÜRECİ
5.1. Rusya Federasyonu İle İşçi Hakları, Sermaye Transferi ve Mülkiyet Güvencesi Diplomasisi
6.Sonu
Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular
KAYNAKÇA

Akademi Başkanından Mektup

Sayın katılımcılar, kıymetli ekibim;

Sizlerle, üzerinde yaklaşık iki aydır ekibimle birlikte büyük bir gayretle çalıştığımız bu meclis simülasyonunda bir araya gelmekten büyük bir onur duyuyorum. Ben Ahmet İshak OLGUN; Pendik İTO Şehit Ahmet Arslanhan Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencisi olarak bu meclis simülasyonunda Akademi Başkanlığı görevini üstleniyorum.

Ekibimle birlikte temel gayemiz; akademik münazara, uluslararası ilişkiler, parlamenter kültür ve diplomatik simülasyon birikimlerimizin ışığında, genç bireyler olarak analitik düşünceyi ve demokrasi bilincini ön plana çıkarmaktır. Komisyonlarımızda ele aldığımız ulusal ve küresel meseleleri yalnızca yüzeysel tartışmalarla değil; çoğulcu katılım ilkelerine, özgür tartışma ortamına ve nitelikli fikri altyapıya dayandırarak derinlemesine kavramayı hedefliyoruz. Bilgi, sadece bireysel bir birikim değil; meclis zemininde demokratik ve hakkaniyetli reformlar inşa etmek ve toplumun istifadesine sunmak için paylaşıldıkça anlam kazanan kurumsal bir sorumluluktur. Bu yüzden her şeyi bildiğimiz yanılgısına kapılmadan, sorgulamaya, araştırmaya ve katılımcı-teorik çıktılar üretmeye kararlılıkla devam etmek zorundayız.

Ulusal ve uluslararası platformlarda elde ettiğimiz tecrübelerle de sabit olduğu üzere; halk iradesi, çoğulculuk, kamu yararı, insan onuru ve ifade hürriyeti gibi evrensel demokrasi ilkelerini çağımızın dinamikleriyle buluşturmaya, hayatın ve mevzuatın her alanında demokratik adalet idesini hâkim kılmaya talip olmalıyız. Geleceğin demokratik ve katılımcı devlet mimarisine akılcı, tutarlı ve nitelikli birer taş da biz koymalıyız.

Amacımız sizlere akademik donanımı yüksek, nitelikli, demokratik ve ufuk açıcı bir müzakere ortamı sunmaktır. Demokrasinin ve hakkaniyetin üstünlüğünü şiar edindiğimiz bu süreçte, ortaya koyacağınız nitelikli fikirlerinizle ve yapıcı tartışmalarınızla bu simülasyona katacağınız değere gönülden inanıyoruz.

Sevgi ve saygılarımla...

Genç Tartışmacılar Meclisi'26 Akademi Başkanı

Ahmet İshak OLGUN

Akademik Asistandan Mektup

Sayın Katılımcılar,

Öncelikle GENTA Meclis Simülasyonu'26'da Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Komisyonu çatısı altında, bölgesel dinamikler açısından son derece kritik bir dönemeçte sizlerle birlikte yer almaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum.

Komisyonumuz bu simülasyonda; ilk gündem maddesi olan Doğu Türkistan, Kırım ve Ahıska gibi soydaş azınlıkların durumunu bölgesel dengeler ekseninde ele alırken, ikinci gündem maddesi kapsamında Rusya Federasyonu'ndaki olası krizler karşısında Türk Dünyası göçmen iş gücü akışının yönetimini ve TDT bünyesinde "Ortak İstihdam ve İş Piyasası" (OTİP) ağının kurulmasını masaya yatırmaktadır. Üçüncü gündem maddesinde ise küresel güvenlik dengeleri çerçevesinde Rusya enerji bağımlılığının tasfiyesi ve "TDT Ortak Enerji Güvenliği ve Alışveriş Programı" (TETP) incelenmektedir.

Komitemizin üç gündem maddesi bütününde ele aldığı ana başlıklar; insan hakları ve soydaşlık reflekslerinin Çin ve Rusya ile yürütülen ekonomik/ticari ortaklıklarla uyumlaştırılması, kriz bölgelerinden gelebilecek göç hareketlerine karşı yük paylaşımı, iş gücü piyasalarının ve işçi dövizlerinin korunması, Türk Yatırım Fonu (TYF) kapsamındaki finansal mekanizmalar, dijital veri koordinasyonu, Trans-Hazar Enerji Koridoru'nun hukuki statüsü ve ortak enerji borsası projeleridir. Tüm bu konular; iktisadi, hukuki ve jeopolitik boyutlarıyla dengeli ve çok boyutlu bir çerçevede değerlendirilmektedir.

Bu çalışma rehberi, komisyon görüşmelerinde genel bir yol haritası sunmak ve tartışmaların analitik bir zeminde yürütülmesine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Süreç boyunca üç gündem maddesinin birbirini tamamlayan niteliği gözetilerek bölgesel iş birliği imkânlarının verimli bir biçimde ele alınması hedeflenmektedir.

Verimli, yapıcı ve stratejik akıl yürütmelerin öne çıktığı bir tartışma süreci dilerim.

Saygılarımla,

Abdullah SATUKBUĞRA

Türk Devletleri Komisyonu Akademik Asistanı

1. GİRİŞ VE MAKROEKONOMİK ARKA PLAN

1.1. Rusya Ekonomisinde Türk Dünyası İş Gücü ve İşçi Dövizleri Bağımlılığı

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya'da yalnızca siyasal bir kopuş yaratmamış; üretim zincirlerini, tedarik ağlarını ve emek piyasalarını da parçalamıştır. Bağımsızlıkla birlikte ortaya çıkan on beş devlet, kendi sanayi tabanlarını yeniden kurmak zorunda kalmış, ancak bu süreçte eski iş bölümünün yarattığı bağımlılıklardan kurtulamamıştır. Bu bağımlılığın en görünür yüzü, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan başta olmak üzere Orta Asya ülkelerinin çalışabilir nüfusunun önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'nun emek piyasasına yönlendirmesidir. Yerel ekonomilerin yeterli ve düzgün ücretli istihdam üretememesi, göçü bir tercih olmaktan çıkarıp hanehalkı stratejisine dönüştürmüştür.

Göçün büyüklüğü, bağımlılığın niteliğini de belirlemektedir. 2023 itibarıyla Tacikistan ve Kırgızistan vatandaşı göçmenlerin yaklaşık yüzde seksenlik bölümü Rusya'da bulunmaktadır. Aynı bağımlılık işçi dövizlerinin ulusal gelir içindeki ağırlığına yansımaktadır: 2024 verilerine göre havaleler Tacikistan'da gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık yüzde kırk beşine, Kırgızistan'da yüzde yirmi dördüne, Özbekistan'da ise yüzde on dördüne denk gelmektedir. Özbekistan'ın görece düşük oranı yanıltıcı olmamalıdır; mutlak değer olarak bu ülkeye gelen yıllık akış on ila on dört milyar dolar aralığında seyretmekte ve hem dış ticaret açığının finansmanında hem de ulusal para birimi somun kur istikrarında doğrudan tampon işlevi görmektedir. Tabloda üç ülkenin Rusya'ya bağımlılık göstergeleri bir arada sunulmaktadır.

Tablo 1. Orta Asya ülkelerinin Rusya kaynaklı işçi dövizi ve göç bağımlılığı

Gösterge	Tacikistan	Kırgızistan	Özbekistan
Havalelerin GSYH içindeki payı (2024)	≈ %45	≈ %24	≈ %14 (yıllık 10–14 milyar $)
Göçmenlerin Rusya'da bulunan payı (2023)	≈ %80	≈ %80	Çeşitlenme eğiliminde
Havale alan hanehalkı oranı (2013 saha verisi)	%33	%19	%27,8
Göçmen profili	Ağırlıkla erkek, 20–39 yaş, orta öğretim mezunu	Aynı	Aynı
AEB statüsü	Üye değil	Üye (2015)	Gözlemci

Havale alan hanehalkı oranları ve göçmen profili, bağımlılığın sosyolojik yapısı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Saha verilerine göre havale alan hanehalkı oranı Tacikistan'da yüzde otuz üç, Özbekistan'da yüzde yirmi yedi virgül sekiz, Kırgızistan'da yüzde on dokuz düzeyindedir. Göçmenlerin yüzde sekseninden fazlası erkektir; büyük çoğunluğu yirmi ile otuz dokuz yaş aralığındadır ve orta öğretim düzeyinde eğitim almıştır. Başka bir ifadeyle Rusya'ya giden kitle, ailelerin en üretken çağdaki erkek üyelerinden oluşmakta, dönüş durumunda ise aynı kitle yerel emek piyasasının en çok zorlanacak kesimini oluşturmaktadır. Ortalama havale tutarlarının Tacikistan'da 908, Kırgızistan'da 795, Özbekistan'da 740 dolar düzeyinde ölçüldüğü bu veriler 2013 dönemine ait olup güncel tutarlarla birlikte yorumlanmalıdır.

Rusya ekonomisi açısından tablo simetrik değildir. İnşaat, perakende ticaret, lojistik, tarım, hafif imalat ve belediye hizmetleri gibi düşük katma değerli ve emek yoğun sektörler, Orta Asya'dan gelen esnek ve örgütsüz iş gücü arzı olmaksızın işleyişini sürdürmekte güçlük çekmektedir. Dolayısıyla ilişki ilk bakışta karşılıklı bir bağımlılık gibi görünmektedir. Ne var ki göçmen işçinin hukuki statüsü, giriş ve çalışma izni rejimi, sınır dışı kararları ve kara liste uygulamaları tümüyle Rusya'nın idari takdirine bağlıdır. Giriş yasağı listeleri ve izin harçları üzerinden tek taraflı olarak ayarlanabilen bu rejim, bağımlılığı karşılıklı olmaktan çıkarıp bir tarafın karar alma kapasitesine dayalı asimetrik bir kırılganlığa dönüştürmektedir.

Bu kırılganlığın somut sınanması geçmişte yaşanmıştır. Rusya'nın 1998 krizinin ardından Orta Asya ekonomilerinde dışa açıklık oranları gerilemiş, bölgenin dış ticareti ve gelir dengesi bu kriz üzerinden olumsuz etkilenmiştir. Daha yakın tarihli örnek, 2014-2015 petrol fiyatı düşüşü ve ruble devalüasyonudur. Bu dönemde Rusya'daki Kırgız işçilerin gönderdiği

havaleler 2014'te 2,06 milyar dolardan 2015'te 1,38 milyar dolara gerilemiş, aynı yıl Kırgız somu dolar karşısında yaklaşık yüzde otuz değer kaybetmiştir. Kazakistan'ın tengesi 2015 Ağustosu'ndan itibaren dolara karşı yaklaşık yarı yarıya değer yitirmiş, Avrasya Ekonomik Birliği üyesi ülkeler kendi para birimlerini savunmak için rezervlerinin yüzde on ila on beşini harcamak zorunda kalmıştır. Rusya ekonomisi o yıl yüzde 3,7 daralmış; üstelik bu şok iş ve ikamet hakkının kaybı değil, yalnızca gelir ve kur şoku olmuştur. İşçilerin büyük çoğunluğu Rusya'da kalmaya devam etmiştir. Bugün tartışılan senaryo ise gelirin daralmasından çok, iş ve ikamet hakkının kendisinin kaybıdır.

Bağımlılığın yapısal bir boyutu da işçi dövizlerinin kullanım biçimidir. Alan yazınındaki saha bulguları, Kırgızistan ve Özbekistan kırsalında havalelerin büyük ölçüde tüketime ve konut harcamasına gittiğini, üretken yatırıma dönüşen payın düşük kaldığını göstermektedir. Bu durumun arkasında sosyal kurumların yol bağımlılığı, Sovyet dönemi politikalarının bireylerin davranışı ve kurumsal beklentiler üzerindeki izi bulunmaktadır. Yani havale akışı hanehalkının ayakta kalmasını sağlamakta, fakat yerel ekonominin üretim kapasitesini büyütmemektedir. Bu nedenle akışın kesilmesi yalnızca bugünkü tüketimi değil, aileleri bir sonraki krize karşı koruyacak birikimi de yok etmektedir. Havalelerin yüzde on artmasının yoksulluk açığını yaklaşık yüzde 22,6 oranında azalttığına dair tahminler, aynı etkinin tersine işleyeceğini de göstermektedir.

Rusya'nın kendi stratejik yönelimi bu tabloyu daha da belirsiz kılmaktadır. 2023 tarihli Dış Politika Konsepti'nde öne çıkan devlet-medeniyet söylemi ve Küresel Güney'e dönük açılım, Moskova'nın Orta Asya'yı bir nüfuz alanı olarak yeniden tanımladığını göstermektedir. Mart 2024'teki Crocus saldırısından sonra göçün güvenlikleştirilmesi hız kazanmış, 2026'nın ilk yarısında Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan Rusya'ya girişlerin yaklaşık yüzde on beş azalarak 1,9 milyon kişiye gerilediği kaydedilmiştir. Rusya'nın Hindistan gibi alternatif işçi kaynaklarına yönelmesi şimdilik sembolik düzeyde kalmakta, yapısal bir ikameye dönüşmemektedir; ancak bu yönelim, Orta Asyalı işçilerin vazgeçilmezliğinin sonsuz olmadığını hatırlatmaktadır.

Ülke grupları arasındaki farklar, çözüm tasarımında dikkate alınmalıdır. Kazakistan hem Avrasya Ekonomik Birliği'nin hem de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün üyesi olmakla birlikte çok vektörlü bir dış politika izlemekte, kendisi de göçmen işçi çeken bir ekonomi olarak konumlanmaktadır. Özbekistan, Türkiye, Güney Kore, Körfez ülkeleri ve Almanya ile yaptığı işgücü anlaşmalarıyla göç yönlerini çeşitlendirmektedir. Türkmenistan tarafsızlık politikasını sürdürmekle birlikte transit geçişe bağımlıdır. Tacikistan ve Kırgızistan ise hem havale hem göç yönü bakımından en yüksek bağımlılığı taşıyan ülkelerdir. Tacikistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı üyesi olmaması, en kırılgan ülkenin teşkilat

mekanizmalarının dışında kalması anlamına gelmekte ve çözüm tasarımında ayrı bir açılım gerektirmektedir.

1.2. Olası Askeri/Jeopolitik Kriz Senaryoları ve Ani Geri Dönüş Riski

Ukrayna savaşının uzayan karakteri, Moskova'ya uygulanan ağır ekonomik ve finansal yaptırımlar ve Rusya'nın Batı ile derinleşen karşıtlığı, Rusya'daki göçmen emeğinin geleceğini artık yalnızca ekonomik değil, jeopolitik bir değişkene dönüştürmüştür. Ödeme ağlarından dışlanan, teknolojik ithalat kısıtlamalarıyla karşılaşan ve bütçesinin önemli kısmını savunma harcamalarına ayırmak zorunda kalan bir ekonomi, uzun vadede durgunluk içinde enflasyon riski taşımaktadır. Bu ortamda Rusya iç siyasetinde güvenlikçi ve yabancı karşıtı söylemin güçlenmesi, göçmen işçilere yönelik idari, hukuki ve mali baskıları artırmıştır.

Planlama amacıyla krizin tek bir olay olarak değil, farklı hızlarda ve şiddette işleyebilecek bir dizi senaryo olarak ele alınması gerekir. Aşağıdaki tablo, komisyon görüşmelerinde ortak bir dil oluşturmak üzere dört temel senaryoyu özetlemektedir.

Tablo 2. Rusya kaynaklı göçmen işgücü krizi senaryoları

Senaryo	Olası tetikleyici	Erken uyarı göstergeleri	Beklenen etki
A. Kademeli sıkılaşma	**Güvenlik olaylarının ardından izin ve denetim rejiminin ağırlaştırılması**	**İzin harçlarında artış, kara liste genişlemesi, girişlerde düşüş**	**Havalelerde yavaş gerileme, kayıt dışılık artışı**
B. Ekonomik şok	**Yeni yaptırım dalgası, ruble çöküşü, petrol fiyatı düşüşü**	**Kur oynaklığı, işe alımların durması, ücret gecikmeleri**	**Havale değerinde sert düşüş, işten çıkarmalar**
C. Seferberlik ve toplu sınır dışı	**Savaşın tırmanması, askerlik havuzunun genişletilmesi, vatandaşlık alanlara baskı**	**Hızlandırılmış sınır dışı usulleri, toplu denetimler**	**Kitlesel ve koordinasyonsuz dönüş**
D. Göçün silahlaştırılması	**Menşe ülkelere siyasi baskı amacıyla göç rejiminin kullanılması**	**Ülke bazlı ayrımcı kısıtlar, diplomatik gerilim**	**Seçici kapanma, ülkeye özgü ani şok**

Rusya Federal Güvenlik Servisi ve İçişleri Bakanlığı'nın yabancı iş gücü üzerindeki denetimleri sıkılaştırması, çalışma izni harçlarının artırılması, sınır dışı etme usullerinin hızlandırılması ve seferberlik koşullarında yabancı kökenli kişilerin, özellikle vatandaşlık edinmiş olanların, askerlik havuzuna dahil edilmesine yönelik baskılar, Türki cumhuriyet vatandaşları için Rusya'da kalmayı giderek zorlaştırmaktadır. Bu senaryoların en tehlikeli

boyutu, yüz binlerce hatta milyonlarca işçinin kısa sürede iş ve ikamet hakkını yitirerek menşe ülkelere kitlesel, koordinesiz ve zorunlu biçimde dönmesidir.

Böyle bir ani dönüş şokunun ölçeği, Orta Asya ekonomilerinin mevcut kapasitesinin çok ötesindedir. Yıllardır kayıt dışı ya da yarı kayıtlı koşullarda çalışmış bir kitlenin kısa sürede yerel emek piyasasına çıkması, işsizlikte benzeri görülmemiş bir artışa, kamu harcamalarında ani sıkışmaya ve döviz girişinin neredeyse kesilmesine yol açacaktır. Krizin ayırt edici özelliği, işsizlik, kur şoku ve güvenlik riskinin aynı anda ve aynı yerde, en kalabalık ve en yoksul bölgelerde yoğunlaşmasıdır. Dönüş şokunun Kazakistan'ın daha önce yaşadığı sınırlı af ve kayıt deneyimleriyle ve Ukrayna savaşından kaçan kitlelerin Avrupa'da karşılandığı örneklerle kıyaslanamayacak büyüklükte olacağı kabul edilmelidir.

Krizin yönetiminde zamanlama belirleyicidir. Kriz yönetimi yazınında kabul gören beş aşamalı yaklaşım, emarelerin tespiti, hazırlık ve önleme, zararın sınırlandırılması, normale dönüş ve öğrenme aşamalarından oluşmaktadır. Rusya senaryosunda bu aşamaların her biri farklı bir kurumsal kapasiteye karşılık gelmektedir: emare tespiti için ortak izleme göstergeleri, hazırlık için fon ve veri altyapısı, zararın sınırlandırılması için acil müdahale mekanizması, normale dönüş için istihdam ve girişimcilik programları, öğrenme için ise standart raporlama ve uluslararası deneyim aktarımı. Rehberin sonraki bölümleri bu zincirin her halkası için Türk Devletleri Teşkilatı'nın neyi yapabileceğini ele almaktadır.

Son olarak, krizin yalnızca Orta Asya'yı değil Teşkilat'ın bütününü ilgilendirdiği vurgulanmalıdır. Teşkilat ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 2002'de 871 milyon dolar iken 2025 sonunda 16,9 milyar dolara ulaşmış, Orta Koridor üzerindeki taşımacılık 2025'te dört milyon tonu aşmış ve 2026'nın ilk sekiz ayında yaklaşık yüzde yirmi iki artmıştır. Bu birikim, Rusya kaynaklı bir şokun üye devletler arasındaki bağlantısallık yatırımlarını da tehdit edeceği anlamına gelmektedir. Öte yandan aynı birikim, krizi yönetecek altyapının bir bölümünün zaten mevcut olduğunu göstermektedir. Teşkilat'ın Ankara'da 29-30 Ekim 2026'da toplanacak 17. Zirvesi'nde dönem başkanlığının Türkiye'ye geçecek olması, bu gündemin siyasi düzeyde ele alınması için uygun bir takvim fırsatı sunmaktadır.

Tablo 2a. Beş aşamalı kriz yönetimi döngüsü ve Teşkilat araçları

Aşama	Temel eylem	İlgili Teşkilat mekanizması
1. Emare tespiti	Kur, havale, giriş-çıkış ve izin rejimi göstergelerinin ortak izlenmesi	Koordinasyon Kurulu, merkez bankaları, OTİP veri tabanı
2. Hazırlık ve önleme	Acil durum protokolü, fon ve veri altyapısının önceden kurulması, tatbikat	TYF-ADİK, sınır ve transit protokolü
3. Zararın sınırlandırılması	Geçici statü, sınırda insani lojistik, kriz kaydı, acil nakit desteği	Acil durum rejimi, ortak koridorlar
4. Normale dönüş	İstihdam, girişimcilik ve beceri eşleştirme programları	Mikrokredi, KOBİ pencereleri, OTİP platformu
5. Öğrenme	Standart raporlama, deneyim aktarımı, protokollerin güncellenmesi	Genel Sekretarya, uluslararası kuruluşlarla ortak değerlendirme

2. SOSYO-EKONOMİK ETKİLER VE KRİZ RİSKLERİ

2.1. Orta Asya Ekonomilerinde İşçi Dövizi Kesintisi ve Yoksulluk Riski

İşçi dövizlerinin ani ve yüksek oranlı biçimde kesilmesi, Orta Asya'da hanehalkı düzeyinde başlayıp makro düzeye yayılan zincirleme bir etki yaratacaktır. Hanehalkı düzeyinde havaleler çoğu ailenin yegane düzenli gelirini oluşturmaktadır. Havalelerin yoksulluğu kalıcı biçimde ortadan kaldırdığı iddia edilemez; saha verileri, göç eden hanelerin yoksulluk olasılığının anlamlı ölçüde azalmadığını, buna karşılık havalelerin sağlık ve eğitim harcamalarını artırdığını göstermektedir. Bu bulgu, kesintinin sonuçlarını daha da ciddi kılmaktadır: gelirin düşmesi ilk olarak sağlık, eğitim ve beslenme harcamalarını vuracak, insan sermayesi kaybı kuşaklar arası bir yoksulluk döngüsüne dönüşebilecektir. Havalelerdeki yüzde on azalmanın yoksulluk açığını yaklaşık yüzde 22,6 oranında artıracağı yönündeki tahmin bu etkinin büyüklüğünü göstermektedir. Enflasyon ise yoksulluğu derinleştiren ikinci etkendir; döviz gelirinin kesilmesiyle kur şoku yaşayan ekonomilerde gıda ve enerji fiyatlarındaki artış, en düşük gelirli kesimlerin alım gücünü eritecektir.

Etki yalnızca doğrudan havale alan hanelerle sınırlı kalmayacaktır. Küçük kasabalarda perakende ticaret, esnaf ve hizmet sektörü büyük ölçüde havale kaynaklı alım gücüne dayanmaktadır. Havaleler kesildiğinde bu yerel piyasaların talebi de çökecek, kırsaldan kente uzanan tüketim zinciri zayıflayacaktır. Dolayısıyla krizin sosyal maliyeti, doğrudan etkilenmeyen hanelere de yayılacaktır.

Makro düzeyde ilk görünür belirti döviz rezervlerinin hızla erimesi ve ulusal para birimlerinin değer kaybı olacaktır. Gıda, enerji ve ara malı ithalatına bağımlı ekonomilerde kur şoku doğrudan enflasyona yansır. Bu bağımlılığın yapısal olduğu, ithalatın üretim kapasitesini koruyan ara mallarına yaslandığı unutulmamalıdır. Dış ticaret açığının finansmanı daraldığında cari işlemler dengesindeki bozulma, ulusal para birimi üzerindeki baskıyı artıracaktır. Cari açık ve iç kredi büyümesi ekseninde şekillenen makro kırılganlık, merkez bankası bağımsızlığı ve rezerv yeterliliğinin kritik hale geldiği bir ortam doğurur. Bütçe gelirleri daralırken sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri üzerindeki yük artacak, dış borç servisi zorlaşacak ve kredi derecelendirme kuruluşlarının not indirimleri dış finansmana erişimi güçleştirecektir.

Kriz sonrası toparlanmanın biçimi de önemlidir. İstihdam ile ekonomik aktivite arasındaki ilişki, krizlerden sonra çoğu zaman simetrik işlememekte; üretimde hızlı toparlanma yaşanırken istihdam ve işsizlik göstergelerinde benzer bir iyileşme görülmemektedir. İstihdamsız büyüme olarak bilinen bu olgu, geri dönen işçilerin yalnızca makro büyümeye güvenilerek emilemeyeceğini göstermektedir. Geri dönen kitlenin istihdama kavuşması için büyümeye ek olarak emek yoğun sektörlere yönelik özel istihdam araçları gerekmektedir. Aynı şekilde kriz dönemlerinde işletmelerin işletme sermayesi politikaları, temkinli finansman ve yatırım tercihleriyle performanslarını daha iyi koruyabilmektedir; bu bulgu, kriz dönemi KOBİ destek araçlarının tasarımında dikkate alınmalıdır.

2.2. Kayıt Dışı İstihdam, İşsizlik ve Bölgesel Asayiş/Güvenlik Riskleri

Geri dönen işçilerin yerel emek piyasasına girişi, Orta Asya'da zaten yüksek olan genç işsizliği ve düşük nitelikli istihdam baskısı üzerine eklenecektir. Fergana Vadisi gibi nüfus yoğunluğunun ve demografik baskının en yüksek olduğu bölgelerde emek piyasasının yeni arzı emme kapasitesi sıfıra yakındır. Türkiye örneğinde dahi genç işsizliğinin yüzde 16,3, ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranının yüzde 22,5 düzeyinde olması, görece gelişmiş ekonomilerde bile genç işgücünün sorunlu bir kesim olduğunu göstermektedir. Orta Asya'da bu oranların daha düşük olduğunu varsaymak için bir neden yoktur.

Resmi sektörde iş bulamayan dönüş yapan kitle, hayatta kalmak için kayıt dışı ekonomiye ve günübirlik işlere yönelecektir. Göçmen işçilik zaten tehlikeli, kirli ve güç işlerde yoğunlaşmakta; iş sağlığı ve güvenliği riskleri ile sosyal koruma boşlukları bu istihdamı kayıt dışılığa yakın tutmaktadır. Kayıt dışılık bir veri körlüğü de yaratır: işçilerin sayısı, nitelikleri ve hareketleri kayıt altında olmadığından kriz müdahalesi tahmin edilemeyen bir kitle üzerine kurulmak zorunda kalır. Kayıt dışılığın artması, vergi tabanını daraltacak, işçi haklarının ve iş güvenliğinin ortadan kalktığı bir çalışma kültürünü kalıcılaştıracaktır.

Güvenlik boyutu da göz ardı edilemez. Uzun süreli işsizlik, yoksulluk ve gelecek belirsizliği, özellikle genç erkekler arasında radikalleşmeyi ve aşırılıkçı yapılara katılımı kolaylaştırabilir. Sınır aşan organize suç ağları, uyuşturucu kaçakçılığı şebekeleri ve silahlı gruplar bu çaresizlik ortamını elemanları devşirmek için kullanabilir. Kentlerin çeperlerinde artan suç oranları ve toplumsal gerilim, yalnızca ekonomik değil, devletin otoritesini ve rejimin istikrarını ilgilendiren bir ulusal güvenlik meselesine dönüşebilir. Teşkilat içinde güvenlik alanındaki yakınlaşmanın derinleşmesi ve Eylül 2026'da Astana'da gündeme getirilen, Interpol ve Europol benzeri ortak bir kolluk iş birliği yapısı önerisi, bu tür riskleri yönetmek için ek bir zemin sunmaktadır.

Kayıt dışılığın hukuki boyutu da dikkat gerektirir. Göçmen işçilerin sözleşmeleri geçersiz sayılsa dahi temel haklardan yararlanması, iş sözleşmesinin geçersizliğinin geçmişe etkili sonuç doğurmaması ve işçinin fiilen çalıştığı döneme ilişkin haklarının korunması, uluslararası göçmen işçi hukukunun temel ilkeleridir. Dönüş yapan işçilerin yeniden kayıtlı istihdama geçişi, yalnızca iş yaratmakla değil, bu hak güvencelerinin menşe ülkelerde de tanınmasıyla mümkündür.

2.3. Transit Geçiş Koridorları, Sınır Yönetimi ve İnsani Lojistik Riskleri

Rusya'dan ayrılan veya sınır dışı edilen işçilerin memleketlerine dönüşü, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve diğer transit güzergâhlar üzerinden gerçekleşecek, kara ve demiryolu hatları, sınır kapıları ve gümrük terminalleri üzerinde olağanüstü yük oluşturacaktır. Mevcut sınır altyapısı, kitlesel ve eş zamanlı geçişi kaldıracak kapasitede değildir. Kapılarda uzun süre bekleyen kalabalıklar barınma, gıda, içme suyu, hijyen ve acil sağlık hizmetlerinden yoksun kalacak; bu durum salgın hastalık riskini ve insani trajedileri beraberinde getirecektir.

Transit ülkeler açısından sınır güvenliği ve kamu düzeni maliyetleri hızla artacaktır. Sınır muhafızları ve yerel kolluk, kontrolsüz akınlar karşısında yetersiz kalabilir; kaçakçılık şebekeleri bu kaotik ortamı insan kaçakçılığı, sahte belge ve yasa dışı madde taşımacılığı için fırsata çevirebilir. Kriz anında sınırların tek taraflı kapatılması ise üye devletler arasında diplomatik gerilim yaratacak ve insani krizi daha da derinleştirecektir. Bu nedenle sınır yönetimi ve insani lojistik hatlarının kriz öncesinde ortak bir protokolle güvence altına alınması bir tercih değil zorunluluktur.

Karşılaştırmalı deneyim, böyle bir protokolün tasarımına ışık tutmaktadır. Rusya-Ukrayna savaşında yaklaşık iki milyon insanı kabul eden Polonya'nın deneyimi, Avrupa Birliği'nin geçici koruma rejimi ile aile bağlarının takibine yönelik mekanizmalar, ani ve kitlesel

hareketlerde ortak kural setinin işe yarayabileceğini göstermektedir. Kazakistan'ın 2006'da yaklaşık 165 bin kayıt dışı göçmen için çıkardığı af, hem büyük bir kayıt dışı kitlenin kısa sürede hukuka kazandırılabileceğini hem de bunun idari kapasiteyi zorlayacağını göstermektedir. Kazakistan'ın inşaat sektöründe 2000'li yılların ortasına kadar göç veren, sonrasında ise göçmen işçi çeken bir ekonomiye dönüşmesi de bölgesel iş gücü akımlarının yön değiştirebileceğinin kanıtıdır.

Orta Koridor bu bağlamda ikili bir rol oynamaktadır. Çin'den Avrupa'ya uzanan ticaret hattı olarak tasarlanan bu güzergâh, kriz durumunda ters yönde, yani Rusya'dan ve Orta Asya'dan Hazar ve Kafkasya üzerinden Türkiye'ye doğru insan akışının da kanalı hâline gelebilir. Koridorun e-Permit ve e-TIR uygulamaları ile dijitalleşen gümrük ve geçiş sistemleri, insani geçişler için de uyarlanabilecek teknik bir temel sunmaktadır. Aynı hat üzerinde yer alan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Nahçıvan bağlantıları, dönen işçilerin ortak koridorlar üzerinden tahliyesi ve yönlendirilmesi için lojistik seçenek yaratmaktadır.

3. TDT ÇERÇEVESİNDE YASAL VE ÇALIŞMA MEVZUATI UYUMLAŞTIRILMASI

3.1. TDT Üyeleri Arasında Serbest İş Gücü ve Vizesiz Çalışma Modelleri

Rusya eksenli bağımlılığın yarattığı stratejik kırılganlığı aşmanın yolu, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde bağlayıcı ve işlevsel bir Ortak Türk İş Gücü Piyasası modelinin kademeli biçimde hayata geçirilmesidir. Bu modelin tasarımında iki karşılaştırma ölçüsü bulunmaktadır: Avrupa Birliği'nin iş gücünün serbest dolaşımı ilkesi ile Avrasya Ekonomik Birliği'nin üye devletler arasındaki emek piyasası düzenlemeleri.

Avrupa Birliği deneyimi, serbest dolaşımın yalnızca hukuki bir ilke olmadığını, ağ ve kurum gerektirdiğini göstermektedir. İş arayanlar ile boş pozisyonları ulusal sınırlar ötesinde buluşturan ortak istihdam ağı, sosyal güvenlik koordinasyonu ve mesleki tanınma, serbest dolaşımın asıl altyapısını oluşturmuştur. Aynı deneyim, beşinci genişleme sürecinde şartlılık ve geçiş dönemlerinin rolünü de ortaya koymaktadır. Genişleme sırasında mevcut üyeler büyük pazara, yatırım fırsatlarına ve istihdama erişimden yarar umarken, uyum yükünün büyük kısmı aday ülkelere bırakılmış, iş gücü hareketliliği çoğu zaman geçiş dönemi kısıtlarıyla kademelendirilmiştir. Üyeler arasında hızlandırıcılar ve fren yapanlar ayrışmış, kuralların sıkı şartlılığa bağlanması sürecin siyasi maliyetini artırmıştır. Teşkilat için çıkarılacak ders, hareketliliğin kademeli ve güvenceli açılması, buna karşılık kapsamlı şartlılıktan kaçınılmasıdır.

Avrasya Ekonomik Birliği ise iş gücünün serbest dolaşımını hukuken tanıyan, Birlik içindeki Kırgız ve Kazak işçilere oturma ve çalışma hakkı açısından belirli güvenceler sağlamayı vaat eden bir modeldir. Ancak uygulamadaki deneyim iki yönlüdür. Bir yanda üyelik, Kırgızistan için Rusya'da çalışan yarım milyondan fazla göçmenin daha az sorunla karşılaşmasını sağlama beklentisi taşımıştır. Öte yanda ekonomik bütünleşmenin faydalarının üyeler arasında eşit dağılmadığı, Rusya'nın Birlik gayrisafi yurtiçi hasılasının yaklaşık yüzde seksen altısını oluşturduğu bir yapıda kuralların büyük ekonomi tarafından belirlendiği ve küçük ekonomilerin faydadan çok maliyet yüklendiği yönünde eleştiriler dile getirilmiştir. Üstelik kağıt üzerindeki serbestlik, kara listeler ve sınır dışı uygulamaları nedeniyle pratikte kısıtlanabilmiştir. Bu da hukuki serbestliğin tek başına yeterli olmadığını, uygulamayı denetleyecek bağımsız bir mekanizmanın gerekli olduğunu göstermektedir.

Teşkilatın kurumsal doğası, modelin biçimini de belirler. Teşkilat, Avrupa Birliği benzeri doğrusal ve ulus üstü bir bütünleşme yolu izlememekte; teknik iş birliği ile ortak kimliğe dayalı meşruiyetin birbirini beslediği seçici, kademeli ve esnek bir kurumsallaşma sergilemektedir. Ulaştırma, gümrük ve dijitalleşme alanında atılan adımlar, taşma etkisi yoluyla yeni iş birliği alanlarına genişleme potansiyeli taşır; ancak bu taşma otomatik değil, siyasi sahiplenmeye bağlıdır. Bu çerçevede iş gücü hareketliliği, e-Permit ve e-TIR ile başlayan dijital ve gümrük iş birliğinin doğal bir uzantısı olarak, sektör bazlı ve geri döndürülebilir adımlarla kurgulanmalıdır. Genel Sekretarya ve ilgili kurumların desteklediği bu tür geliştirilmiş taşma, ulusal reflekslerle çatışmadan ilerlemenin yoludur.

Bu yolda ilk somut adım atılmış bulunmaktadır. Ekim 2025'te Türkiye'de yapılan yasal değişiklik, Teşkilat üyesi ülkelerin vatandaşlarının, ikamet izni, mesleki denklik ve güvenlik gibi on ölçüte bağlı olarak, çalışma izni aranmaksızın bazı meslek ve sanatları icra etmesine imkân tanımaktadır. Askeri ve istihbari alanlar kapsam dışında bırakılmıştır. Bu düzenleme tek taraflı olduğundan, karşılıklılık ilkesiyle diğer üyelerin benzer düzenlemeleriyle tamamlanması gerekmektedir. Modelin hedefi, Türki cumhuriyet vatandaşlarının diğer üye ülkelere geçişte karşılaştıkları ikamet izni kısıtlarını, kota engellerini ve yüksek harç yükünü azaltmak, kayıtlı ve insana yakışır istihdamı kolaylaştırmaktır.

Önerilen yapı üç katmandan oluşmalıdır. Birinci katman, tüm üye vatandaşları için kolaylaştırılmış kayıtlı çalışma rejimidir. İkinci katman, sektör bazlı ve şeffaf emek kotalarıdır. Üçüncü katman ise yalnızca Koordinasyon Kurulu kararıyla devreye giren acil durum rejimidir. Üç katmanlı yapı, ulusal iş gücü piyasalarını koruma refleksleriyle bölgesel hareketlilik hedefi arasında denge kurmayı amaçlamaktadır.

Tablo 3. Önerilen üç katmanlı Ortak Türk İş Gücü Piyasası yapısı

Katman	Kapsam ve hak	Güvenceler	Devreye girme koşulu
1. Kayıtlı çalışma rejimi	**Çalışma izni muafiyeti veya kolaylaştırılmış izin, ikamet izni kısıtlarının hafifletilmesi**	**Denklik şartı, güvenlik taraması, sözleşme standartları**	**Sürekli, kademeli takvimle**
2. Stratejik emek kotaları	**İnşaat, tarım, imalat ve lojistikte sektörel kota**	**Yerli istihdamı ikame etmeme ilkesi, yıllık gözden geçirme**	**Yıllık kota kararı**
3. Acil durum rejimi	**Geçici istihdam ve koruma statüsü, hızlandırılmış kayıt, aile birleşimi takibi**	**Süre sınırı, gözden geçirme, geri dönüş güvencesi**	**Koordinasyon Kurulu kararı**

Acil durum rejiminin tasarımında Avrupa Birliği'nin Ukraynalılar için başlattığı geçici koruma modeli örnek alınabilir. Bu model, kişiye bireysel başvuru yükü yüklemeden hızlı statü tanımakta, çalışma ve sağlık erişimini güvence altına almakta ve aile bağlarının izlenmesini kolaylaştırmaktadır. Teşkilat için benzer bir geçici statünün, kriz tespit edildiğinde kısa sürede devreye girmesi, süre ve kapsam bakımından sınırlandırılması ve üye devletlerin yük paylaşımına bağlanması önerilmelidir.

Tacikistan'ın Teşkilat üyesi olmaması, modelin dışında kalan en kırılgan ülke sorununu doğurmaktadır. Bu durum için iki yol düşünülebilir: Teşkilat ile üçüncü ülkeler arasında çerçeve niteliğinde bir ortaklık protokolü yapılması veya Tacik işçilerin Türkiye ve Azerbaycan ile ikili anlaşmalar üzerinden korunması. Gözlemci üyeler de, özellikle Türkmenistan, kota ve koridor uygulamalarına kısmi katılım yoluyla sürece dahil edilebilir.

3.2. Türkiye ve Azerbaycan'ın Sanayi/Altyapı İş Gücü Kota Kapasitesi

Olası bir iş gücü dalgasının bölgesel düzeyde emilmesinde, imalat, inşaat, enerji ve lojistik altyapıları görece gelişmiş Türkiye ve Azerbaycan kilit rol üstlenebilir; ancak bu kapasitenin sınırları gerçekçi biçimde ele alınmalıdır. Türkiye'de imalat sanayinin çeşitli kollarında, büyük altyapı projelerinde, tarımın belirli alanlarında ve inşaat sektöründe nitelikli ve niteliksiz iş gücü açıkları kronikleşmiş durumdadır. Buna karşılık yüzde 16,3'e ulaşan genç işsizliği ve yüzde 22,5'lik atıl genç oranı, kota sisteminin yerli istihdamı ikame değil tamamlayıcı biçimde tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Aksi takdirde toplumsal kabul zayıflayacak, kotalar siyasi tepkiyle karşılaşacaktır.

Azerbaycan açısından tablo farklıdır. Yaklaşık 10,5 milyonluk nüfusu, yüzde 5,3'lük işsizlik oranı ve 2025'te yüzde 1,4'e gerileyen, 2026'da yüzde 2,2 olması beklenen büyümesiyle Azerbaycan, geniş bir iş gücünü kısa sürede emebilecek bir ekonomi değildir. İhracatın yüzde doksanını ve gayrisafi yurtiçi hasılanın yaklaşık yarısını petrol ve gaz oluşturmakta, petrol

dışı sektörlerde yatırım yetersizliği sürmektedir. Hidrokarbon ağırlıklı yatırımların doğrudan istihdam üretmediği, doğrudan yabancı yatırım ile büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunsa dahi yatırım ile istihdam arasında güçlü bir bağ kurulamadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan'ın kapasitesi, ancak yatırımların emek yoğun alanlara yönlendirilmesiyle genişleyebilir.

Bu sınırlamalara rağmen Azerbaycan'ın somut bir talep alanı vardır: işgalden kurtarılan bölgelerin yeniden imarı, Hazar geçişli enerji hatları, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Orta Koridor kapsamındaki ulaştırma yatırımları. Konut, yol, içme suyu, enerji nakil hatları, köprü, otel ve iş merkezi projeleri halen sürmektedir. Türk müteahhitlik firmaları Azerbaycan'da yaklaşık 12 milyar dolar değerinde 363 proje yürütmekte, ancak yerli firmaların deneyim kazanması ve belirli grupların ihalelerde ağırlık kazanması nedeniyle Türk firmalarının yerel ortaklarla birlikte çalışması daha gerçekçi görülmektedir. Bu ortaklık yapısı, iş gücü transferinin de kanalı olabilir: Türk ve Azerbaycanlı firmaların ortak girişimleri, Orta Asya'dan gelen işçileri ortak platform üzerinden istihdam edebilir.

İki ülke arasındaki hukuki zemin bu amaç için elverişlidir. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi ve Tercihli Ticaret anlaşmaları ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, ikili ilişkilerin kurumsal altyapısını oluşturmuştur. 2025'te Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı yaklaşık 3 milyar, ithalatı yaklaşık 1,3 milyar dolar olmuştur; Azerbaycan'ın ithalatında Türkiye yaklaşık yüzde 10 payla üçüncü sıradadır. Tercihli Ticaret Anlaşması'nın dijital ticaret, hizmetler ve yüksek teknolojiyi kapsayacak biçimde genişletilmesi önerilirken, bu genişleme gerçek kişilerin geçici hareketini düzenleyen bir bölümle de zenginleştirilebilir. Böylece ikili ticaret anlaşması, iş gücü hareketliliğinin ilk hukuki aracı olabilir.

Kazakistan da bu hesabın dışında tutulmamalıdır. Gayrisafi yurtiçi hasılası Avrasya Ekonomik Birliği içinde Rusya'dan sonra gelen, tarihsel olarak inşaat sektöründe göçmen işçi çeken Kazakistan, kapasite açısından üçüncü kutuptur. Özbekistan ve Kırgızistan işçileri için coğrafi ve dilsel yakınlığı bu ülkeyi doğal bir alternatif kılmaktadır. Aşağıdaki tablo, üç ülkenin emme kapasitesine ilişkin nitel değerlendirmeyi ve önerilen araçları özetlemektedir.

Tablo 4. Başlıca emme kapasitesi ülkeleri: talep alanları, kısıtlar ve araçlar

Ülke	Talep alanları	Başlıca kısıt	Önerilen araç
Türkiye	İmalat, inşaat, tarım, altyapı	Genç işsizliği (%16,3), atıl genç oranı (%22,5), toplumsal kabul	Sektörel kota, tamamlayıcılık ilkesi
Azerbaycan	Karabağ imarı, enerji hatları, ulaştırma	Küçük nüfus, petrol dışı yatırım zayıflığı, işsizlik (%5,3), büyüme (%1,4)	Ortak girişim, ikili anlaşmaya hareketlilik bölümü
Kazakistan	İnşaat, hizmet, tarım	Kendi iş gücü piyasası ve kayıt kapasitesi	Kayıt programı, mevsimlik koridor

3.3. TDT İçi Kazanılmış Sosyal Güvenlik Haklarının Aktarımı ve Mesleki Denklik Standartları

İş gücü hareketliliğinin kalıcı bir hukuki zemine oturabilmesi için sosyal güvenlik haklarının taşınabilirliği ve mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması şarttır. Göçmen işçilerin en yaygın mağduriyet kaynaklarından biri, farklı ülkelerde ödedikleri emeklilik primlerinin, sağlık sigortası haklarının ve kıdem tazminatlarının kaybolması veya menşe ülkeye aktarılamamasıdır. Çok taraflı bir Sosyal Güvenlik Koordinasyon Anlaşması, işçinin hangi üye ülkede prim öderse ödesin sürelerinin birleştirilmesini, emeklilik hakkı kazandığında ilgili ülkelerden orantılı gelir bağlanmasını ve sağlık hizmetlerine erişimini güvence altına almalıdır.

Bu koordinasyonun teknik temeli, işçinin çalışma geçmişinin güvenilir ve taşınabilir biçimde kayıt altında tutulmasıdır. Rusya hukukunda işçinin çalışma sicilini tutan emek kitapçığı ve işverenin işçinin talebi üzerine üç iş günü içinde sigorta ve çalışma belgelerini ücretsiz vermesi yükümlülüğü, bu amaç için bir örnek sunmaktadır. Aynı sistemde sözleşmenin iptal edilmesi halinde dahi, sözleşmenin imzalandığı tarihten iptale kadar geçen sürede işçinin zorunlu sosyal sigorta haklarının korunması ilkesi bulunmaktadır. Teşkilat için önerilebilecek model, bu geleneksel kayıt yapısının dijital ve taşınabilir hâli, yani Ortak Türk İş Piyasası platformuna bağlı bir çalışma karnesidir.

Mesleki denklik alanında ise iki kademeli bir yapı öngörülmelidir. Birinci kademede mühendis, mimar, sağlık çalışanı ve öğretmen gibi düzenlenmiş mesleklerde meslek odaları, bakanlıklar ve üniversiteler arasında karşılıklı tanıma anlaşmaları yapılmalıdır. İkinci kademede, düzenlenmemiş meslekler ve vasıflı işçilikte ortak sertifikasyon ve beceri matrisi

geliştirilmelidir. Diploma ve sertifikaların aylarca süren bürokratik süreçler olmadan tanınması, vasıflı işçilerin vasıfsız işlere yönlendirilmesinin önüne geçecek, Teşkilat içindeki iş gücü uyumsuzluğunu azaltacaktır.

Sosyal güvenlik koordinasyonu ve denklik sistemi, uluslararası standartlarla uyumlu olmalı, Uluslararası Çalışma Örgütü normlarıyla ve Birleşmiş Milletler Göçmen İşçiler Sözleşmesi'yle çelişmemelidir. Türkiye'nin 2004'te taraf olduğu bu sözleşme, kaçak göçmenlerin dahi temel haklardan yararlanması ilkesini içermekte ve Teşkilat'ın acil durum rejimi için hak temelli bir referans sunmaktadır.

4. FİNANSAL VE İDARİ MÜDAHALE MEKANİZMALARI

4.1. Türk Yatırım Fonu ve Acil Durum İstihdam/Kalkınma Fonu (TYF-ADİK) Tasarımı

Türk Yatırım Fonu, 16 Mart 2023'te Ankara'da düzenlenen zirvede imzalanan anlaşmayla, 500 milyon dolarlık sermaye ve beş üye arasında eşit paylaşılan, yani Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın her birinin 100 milyon dolar katkı sağladığı bir yapı olarak kurulmuştur. Fon, Teşkilat'ın ilk ortak finansal kurumsal aracıdır. Ancak ölçek sorunu açıktır: Özbekistan'a gelen yıllık havale tutarı 10 ila 14 milyar dolar aralığında iken, fonun toplam sermayesi bu tutarın yaklaşık yüzde dört ila beşine denk gelmektedir. Bu nedenle fonun işçi dövizlerinin yerini alması mümkün değildir; ancak katalizör işlevi görebilir. Kaldıraç etkisi için dış finansmanla eşleştirme şarttır.

Bu çerçevede Türk Yatırım Fonu bünyesinde bir Acil Durum İstihdam ve Kalkınma Fonu alt yapısı oluşturulması önerilmektedir. Alt fon, normal dönemde küçük bir kaynakla çalışan, kriz tetikleyicisi devreye girdiğinde ise ek katkılar ve dış kaynaklarla büyüyen esnek bir yapı olmalıdır. Üç ana operasyonel pencere öngörülmektedir.

Tablo 5. TYF-ADİK operasyonel pencereler

Pencere	Hedef grup ve araç	Tasarım ilkesi	Örnek izleme göstergesi
1. Mikrokredi ve girişimcilik hibeleri	Dönen işçiler; düşük faizli veya uzun vadeli kredi, hibe, tarımsal kooperatif ve küçük imalat atölyesi desteği	Birikim eşleştirmeli hibe, kooperatif ve yerel kurum üzerinden dağıtım	Kurulan ve 24 ay sonra yaşayan işletme sayısı
2. KOBİ destek mekanizmaları	İstihdam yaratan yerel KOBİ; vergi muafiyeti, temkinli işletme sermayesi kredisi	İstihdam şartlı finansman, emek yoğun sektör önceliği	Yaratılan kayıtlı istihdam / harcanan kaynak
3. Uluslararası eş finansman	EBRD, ADB, İslam Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası ile çok bağışçılı fon havuzu	Fonun kaldıraç etkisini artırma, teknik standartların ortak uygulanması	Her 1 dolar fon kaynağına karşılık toplanan dış kaynak

Tasarımda üç sınama ölçütü gözetilmelidir. Birincisi, havalelerin üretken yatırıma dönüşme oranının düşük olduğu bilindiğinden, geri dönen işçilerin birikimlerinin hibe ile eşleştirildiği, kooperatif ve yerel kurumlar üzerinden yatırıma yönlendirildiği modeller tercih edilmelidir. Özbekistan'da Büyük Gelecek Konseyi ve El-Yurt Ümidi Vakfı gibi girişimlerin tersine beyin göçü ve diaspora seferberliğinde edindiği deneyim, fon operasyonlarında yerel muhatap olarak kullanılabilir. İkincisi, yatırım ile istihdam arasındaki bağın otomatik olmadığı gözetilerek finansman, istihdam şartına ve emek yoğun sektörlere bağlanmalıdır. Üçüncüsü, fon performansının yalnızca etkinlik değil maliyet etkinliği ölçütleriyle izlenmesi, kaynakların dağıtıldığı kadar nasıl kullanıldığının da ölçülmesi gerekir.

Finansman kaynakları çeşitlendirilmelidir. Üye devlet katkılarına ek olarak enerji ihracat gelirlerinden beslenen ulusal fonlar, uluslararası finans kuruluşlarıyla kurulacak çok bağışçılı fon havuzları ve özel sektör ortaklıkları gündeme alınmalıdır. Kriz tetikleyicisi olarak ortak izleme göstergeleri, özellikle kur oynaklığı, havale hacmi ve Rusya'dan dönüş sayıları tanımlanmalı; kur öngörülerinde geçmiş değerlere dayalı ve yapay sinir ağı tabanlı modellerin etkin olduğu çalışmalar, bu izleme sistemine analitik katkı sunabilir. Fonun işleyişinde, kaynakların kriz tespit edildiğinde dilimler hâlinde serbest bırakılması ve belirli bir süre sonra kapanış değerlendirmesi öngörülmelidir.

4.2. Ortak Türk İş Piyasası (OTİP) Dijital Ağ ve Kurumsal Koordinasyon

İstihdam arzı ile talebinin ulusal sınırları aşarak anlık, şeffaf ve verimli biçimde eşleştirilmesi için Teşkilat üyelerinin ulusal istihdam kurumlarının, Türkiye'de İŞKUR ve diğer ülkelerdeki

muadil kurumların, entegre edildiği dijital bir Ortak Türk İş Piyasası platformu kurulmalıdır. Avrupa Birliği'nde bu işlevi gören EURES ağı, merkezi standartlar ile ulusal temas noktalarının birleştirildiği bir yapıdır ve Teşkilat için başvurulabilecek en doğrudan örnektir.

Platformun mimarisi dört unsura dayanmalıdır. Birincisi beceri matrisi ve yapay zekâ destekli eşleştirmedir: boş pozisyonlar, sanayinin ihtiyaç duyduğu mesleki yeterlilikler ve işçilerin beceri profilleri ortak bir veri tabanında bir araya getirilerek algoritmalarla eşleştirilmelidir. İkincisi dağıtık veri mimarisidir. Ulusal veri egemenliği ilkesi gereği her ülke kendi verisini kendi altyapısında tutmalı, platform yalnızca standartlaştırılmış arayüzlerle bu verileri sorgulamalıdır. Üçüncüsü veri güvenliği ve kişisel verilerin korunmasıdır: Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Yönetmeliği ve ulusal veri koruma mevzuatıyla uyumlu, siber saldırılara karşı dayanıklı bir bulut altyapısı kurulmalıdır. Dördüncüsü kurumsal yönetişimdir.

Kurumsal yapı için ağ örgütlenmesi mantığı elverişlidir: merkezde standartları, veri sözlüğünü ve güvenlik kurallarını belirleyen küçük bir birim, ulusal düzeyde operasyonları yürüten düğümler ve ortak destek işlevlerini yürüten merkezî birimler bulunmalıdır. Bu yapı, merkezî bir bürokrasi yaratmadan ortak işleyişi sağlar. Bakanlık düzeyinde temsilcilerin yer aldığı daimi bir TDT İş Gücü Koordinasyon Kurulu, platformun denetiminden, üye devletler arası veri akışından ve kriz anındaki acil müdahale operasyonlarından sorumlu olmalıdır. Kurulun Genel Sekretarya ile koordinasyonu ve Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin gözetimi, siyasi meşruiyeti güçlendirecektir. Budapeşte Zirvesi'nde dile getirilen daimi koordinasyon birimleri ve alt sekretaryalar önerisi bu kurulun doğal kurumsal zeminini oluşturur.

Platformun kurulumu aşamalı olmalıdır. İlk aşamada iki veya üç ülke arasında pilot uygulama yapılmalı, veri standartları ve hukuki çerçeve bu aşamada sınanmalıdır. İkinci aşamada diğer üyeler platforma bağlanmalı, üçüncü aşamada ise acil durum modülü, yani kriz anında kayıt, tahliye ve yönlendirme işlevleri devreye alınmalıdır.

R4.3. Nitelikli/Teknik Personelin TDT Üyelerine Kazandırılması ve Beyin Göçü Yönetimi

Rusya'dan dönen iş gücü yalnızca vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerden oluşmaz; mühendisler, yazılım geliştiriciler, hekimler, veri analistleri ve üst düzey teknisyenler de akışın önemli bir bileşenidir. Bu kitle, kriz ortamında Batı veya Körfez ülkelerine kalıcı biçimde gidebilecek, böylece Teşkilat insan sermayesi kaybedecektir. Beyin göçü yönetimi, bu nedenle ayrı bir politika başlığı olarak ele alınmalıdır.

Araştırma ve geliştirme harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının yüzde ikiyi aşması gelişmişliğin göstergelerinden biri sayılmakta, yenilik ve bilgi bölgesel kalkınmanın temel unsuru olarak görülmektedir. Bu bakımdan nitelikli personelin Teşkilat ülkelerinde tutulması, hem sanayi dönüşümünün hem de teknoloji kapasitesinin parçasıdır. Hızlı kalkınmayı başarmış ülke deneyimlerinin gösterdiği gibi, devletin seçici ve yönlendirici rolü böyle bir dönüşümde belirleyicidir. Bu kapsamda önerilen araçlar şunlardır:

- TDT Teknoparkları Cazibe Programı: Teknoparklarda, Ar-Ge merkezlerinde ve özel sanayi bölgelerinde çalışacak nitelikli personele gelir ve kurumlar vergisi muafiyetleri, uzun vadeli konut kredisi desteği ve rekabetçi ücret paketleri sunulması.
- Hızlı Akademik ve Mesleki Denklik Protokolü: Diploma ve uzmanlık belgelerinin Teşkilat genelinde kısa sürede geçerli sayılması.
- Diaspora ve geri dönüş ağları: Özbekistan'da uygulanan Büyük Gelecek Konseyi ve El-Yurt Ümidi Vakfı deneyiminin Teşkilat ölçeğine taşınması, geri dönen nitelikli kişilerin sistematik biçimde kayıt altına alınması ve yerel işverenle buluşturulması.
- Üniversite ve sanayi ortaklıkları: Ahmet Yesevi ve Manas gibi ortak kurumların, ortak diploma, burs ve araştırma ağları yoluyla nitelikli iş gücü için akademik merkezler olarak güçlendirilmesi.

4.4. Tarım, Sanayi ve Altyapı Sektörlerinde Esnek/Mevsimlik İş Gücü Koridorları

İş gücü hareketliliğinin kalıcı göç krizine dönüşmesini önlemek ve üye ülkelerin dönemsel iş gücü açıklarını kapatmak için döngüsel göç anlaşmalarına dayalı esnek iş gücü koridorları tasarlanmalıdır. Tarımda hasat dönemleri ile inşaat ve altyapı projelerindeki dönemsel yoğunluklar, işçilerin belirli bir sezonda başka bir üye ülkede yasal, sigortalı ve insani koşullarda çalışıp sezon sonunda ülkelerine dönmesine imkân tanıyan anlaşmalarla yönetilebilir. Bu koridorlar, hem işçilere hem de işverenlere öngörülebilirlik, hem de göç yönetimi bakımından kayıtlı ve denetlenebilir bir yapı sağlayacaktır.

Göçmen işçiliğin yoğunlaştığı alanlar, zor, kirli ve tehlikeli işler olarak bilinen ve iş sağlığı ve güvenliği riski taşıyan sektörlerdir. Kayıt dışılık bu işlerde riskin gizlenmesine neden olmaktadır. Bu yüzden koridor anlaşmalarının asgari bir sosyal koruma ve sözleşme standardı içermesi şarttır. Rusya İş Kanunu'ndaki mevsimlik iş düzenlemeleri, tasarım için karşılaştırmalı bir kaynak sunmaktadır: yazılı sözleşme zorunluluğu, mevsimlik niteliğin sözleşmede belirtilmesi, kısa fesih bildirim süreleri, fesih halinde ortalama kazanç üzerinden tazminat ve çalışılan her ay için yıllık izin hakkı bu düzenlemenin temel unsurlarıdır. Teşkilat

standardı, bu unsurları ve ek olarak sağlık sigortası, konaklama ve geri dönüş güvencesini içermelidir.

Tablo 7. Koridor sözleşmesi için önerilen asgari standartlar

Standart	İçerik	Dayanak / karşılaştırma
Yazılı sözleşme	İki nüsha, işçiye imza karşılığı teslim, işe başlamadan en geç üç iş günü içinde düzenleme	Rusya İş Kanunu uygulaması
Sözleşme içeriği	İş yeri, görev, ücret, çalışma düzeni, tehlikeli koşullar ve sosyal sigorta bilgisinin zorunlu yer alması	Zorunlu şartlar listesi
Süre	Mevsimlik niteliğin belirtilmesi, üst süre sınırı (genellikle altı ay)	Mevsimlik iş düzenlemesi
Fesih ve tazminat	İşçi ve işveren için kısa bildirim süreleri, işveren feshinde iki haftalık ortalama kazanç tutarında tazminat	Mevsimlik iş hükümleri
İzin	Çalışılan her ay için orantılı ücretli izin	Mevsimlik iş hükümleri
Eşit muamele	Belirli süreli çalışanlara belirsiz süreli çalışanlarla aynı haklar	Ayrımcılık yasağı
Sosyal koruma ve dönüş	Sağlık sigortası, konaklama, iş kazası güvencesi, sezon sonu geri dönüş teşviki	Teşkilat ek standardı

Koridor uygulaması, tarımsal takvimdeki tamamlayıcılığa dayanmalıdır. Farklı üye ülkelerde hasat dönemlerinin zamanı değiştiği ölçüde aynı iş gücü yıl içinde birden fazla koridorda istihdam edilebilir. Çok sezonlu giriş izni ve sezon sonu dönüşte sağlanan ödüller, kalıcı yerleşme baskısını azaltacak teşvik mekanizmalarıdır. Kayıtlı ve düzenli döngüsel hareketliliğin ayrıca kayıt dışı istihdamı azaltacağı, bunun da vergi tabanını ve işçi korumasını güçlendireceği beklenmelidir.

5. RUSYA İLE DİPLOMATİK RİSK YÖNETİMİ VE GEÇİŞ SÜRECİ

5.1. Rusya Federasyonu ile İşçi Hakları, Sermaye Transferi ve Mülkiyet Güvencesi Diplomasisi

Teşkilat'ın Rusya'ya yönelik tutumu, çatışmacı bir ayrışma değil, kararlı ve yapıcı bir risk yönetimi diplomasisi olmalıdır. Rusya, Orta Asya işçileri için hâlâ en büyük çalışma ülkesidir ve öngörülebilir gelecekte de önemini koruyacaktır. Amaç Rusya'dan çıkış değil, tek taraflı kırılganlığın azaltılması, yani göç yönlerinin ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesidir.

Türkiye ile Rusya arasında 2015'teki uçak krizinde ticaretin sert biçimde gerilemesi ve S-400 sonrasında toparlanması, ikili ilişkilerin kırılgan olsa da dayanıklı olduğunu göstermiştir. Bu esneklik, diplomatik kanalların kriz dönemlerinde de açık tutulabileceğini düşündürmektedir.

Diplomasinin dayanak noktalarından biri Rusya'nın kendi hukuku olmalıdır. Rusya İş Kanunu hem yerli hem yabancı işçilere uygulanabilir nitelikte, ayrıntılı ve koruyucu bir düzen kurmuştur. Kanuna göre iş sözleşmesi yazılı yapılmalı, işçi fiilen işe başlamışsa işveren üç iş günü içinde yazılı sözleşme düzenlemekle yükümlüdür; sözleşme kurulmamış olması işçinin haklarını ortadan kaldırmaz. Kanunun emredici hükümlerini daraltan sözleşme maddeleri geçersizdir. İş ilişkisini sivil hukuk sözleşmeleriyle gizlemek yasaktır. İşçi, talebi üzerine çalışma ve sigorta belgelerinin onaylı kopyalarını ücretsiz alabilir. Mevsimlik işçiye fesih durumunda ortalama kazanç üzerinden tazminat, işçiye ise ücretin zamanında ve eksiksiz ödenmesi hakkı tanınmıştır. Bu hükümler, diplomasinin siyasi talepler yerine Rusya'nın kendi mevzuatının ve uluslararası çalışma normlarının uygulanması talebine dayanabileceğini göstermektedir. Böyle bir söylem Moskova açısından daha az tehdit edici, uygulamada ise daha etkilidir.

Bununla birlikte uygulamada boşluklar bilinmektedir. Rusya hukukunda işçi hakları ayrıntılı düzenlenmiş olmakla birlikte, işverenin tek taraflı değişiklik yetkisini düzenleyen hükümlerin belirsizliği, hükümlerin işveren lehine yorumlanabilmesi ve idari denetimin yabancı işçiler için seçici işlemesi eleştirilmektedir. Yabancı işçiler için yazılı sözleşme, kayıtlı çalışma ve sosyal sigorta güvencelerinin fiilen uygulanıp uygulanmadığını izlemek, konsolosluk ve ortak hukuk masalarının görevi olmalıdır.

Diplomasinin üç ayağı vardır: kurumsal kanallar, finansal kanallar ve hukuki koruma. Kurumsal düzeyde, Teşkilat'ın Rusya ile doğrudan bir çerçeve görüşmesi yürütmesi zor olduğundan, Avrasya Ekonomik Birliği üyesi Kazakistan ve Kırgızistan ile gözlemci Özbekistan'ın Birlik kurumları içinde taşıyabileceği talepler önem kazanmaktadır. Birlik Komisyonu'nun kararları üye devletlerin topraklarında doğrudan uygulanabilir, Birlik Mahkemesi ise anlaşmaların usulüne uygun uygulanmasını güvence altına almakla yükümlüdür. İş gücü hareketliliğine ilişkin ihlallerin bu yollarla gündeme taşınması, Teşkilat ile Birlik üyeleri arasında bir koordinasyon eksenini gerektirir. Bununla birlikte Birlik organlarının oybirliği ilkesiyle karar alması ve ağırlığın Rusya'da bulunması, bu yolun sınırlı olduğunu gösterir.

Finansal düzeyde, işçilerin yıllarca çalışarak biriktirdikleri sermayenin, kıdem ve izin alacaklarının ve emeklilik haklarının menşe ülkelere aktarılması yaptırımlar ve finansal kısıtlar nedeniyle ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Uluslararası ödeme mesajlaşma

sistemlerine alternatif, güvenli ve şeffaf transfer kanallarının üye merkez bankaları ile Rusya arasında kurulması önerilmektedir. Bu önerinin ikincil yaptırım riski taşıdığı açıkça değerlendirilmelidir. Teşkilat ülkelerinin bankacılık sistemleri küresel finansal sistemle bağlantılıdır; bu nedenle kanallar ulusal para birimleriyle takasa, küçük tutarlı ve insani nitelikli işçi havalelerine ve yaptırım uyumuna özen gösteren bir bankacılık altyapısına dayanmalıdır. Havale maliyetlerinin düşürülmesi ve resmi kanalların cazip hale getirilmesi de bu kapsamda önemli bir politika alanıdır.

Hukuki korumada ise iki öncelik öne çıkmaktadır. Birincisi, Rusya'da taşınmazı, aracı veya ticari işletmesi bulunan işçilerin haksız kamulaştırma, el koyma ve keyfi sınır dışı baskılarına karşı korunmasıdır. İkincisi, seferberlik koşullarında vatandaşlık edinmiş kişilerin askerlik havuzuna dahil edilmesi baskısıdır. Bu alanda konsolosluk hizmetlerinin ortak bir acil yardım hattı ile desteklenmesi, hukuki danışmanlığın yaygınlaştırılması ve kişilerin vatandaşlık statüsü, çifte vatandaşlık ve askerlik yükümlülüğü gibi konularda önceden bilgilendirilmesi gerekir.

Moskova'nın göçü bir baskı aracı olarak kullanması ihtimaline karşı, ani ve toplu sınır dışı yerine düzenli dönüş protokolleri müzakere edilmelidir. Bu protokoller, makul bildirim sürelerini, nihai ücret ve sosyal sigorta hesaplaşmasını, taşıma düzenlemelerini ve menşe ülkenin dönüş koordinasyonunu içermelidir. Protokoller, Rusya için de idari maliyeti düşürecek, yönetilebilir bir dönüş mekanizması sunacağından siyasi olarak savunulabilir bir tekliftir.

Tablo 9. Senaryoya göre diplomatik ve operasyonel tepki

Senaryo	Diplomatik tepki	Operasyonel tepki
A. Kademeli sıkılaşma	**İzin, harç ve denetim uygulamalarında şeffaflık ve öngörülebilirlik talebi, mevcut hukukun uygulanması**	**Kayıt ve bilgilendirme kampanyası, koridorların hızlandırılması**
B. Ekonomik şok	**Ücret ve sosyal sigorta alacaklarının ödenmesi için kurumsal temas**	**Fonun ilk dilimi, yerel nakit desteği, kur izleme**
C. Seferberlik ve toplu sınır dışı	**Düzenli dönüş protokolü, konsolosluk acil yardım hattı, vatandaşlık statüsü danışmanlığı**	**Acil durum rejimi, sınır insani lojistik protokolü**
D. Göçün silahlaştırılması	**Birlik kurumları ve ortak üyeler üzerinden temas, çok taraflı platformların devreye alınması**	**Ülkeye özgü dönüş planı, yük paylaşımı**

Geçiş süreci, yani Rusya'ya bağımlılıktan çeşitlenmeye doğru dönüşüm, kademeli planlanmalıdır. Birinci aşamada izleme ve hazırlık, ikinci aşamada koridor ve kota uygulamalarının başlatılması, üçüncü aşamada ise Rusya'nın ağırlığının doğal biçimde

azaldığı çok yönlü bir göç yapısına ulaşılması hedeflenmelidir. Bu sürecin başarısı, Teşkilat'ın taahhütlerini kurumsallaştırma kapasitesine bağlıdır; zira sektörel iş birliğinin otomatik olarak daha geniş entegrasyona dönüşmediği, siyasi sahiplenme ve kurumsal kapasiteyle desteklenmesi gerektiği bilinmektedir.

6. SONUÇ

Rusya Federasyonu'ndaki jeopolitik gerilimler ve ekonomik kırılganlıklar, Türk dünyası göçmen iş gücü akışını, Orta Asya ekonomileri için en büyük tekil risk kalemlerinden biri hâline getirmiştir. Bu risk, ekonomik, sosyal, güvenlik ve insani boyutları iç içe geçen bir bileşik risktir. Havale kesintisi hanehalklarını, kur şoku makro dengeleri, işsizlik güvenlik ortamını, kitlesel dönüş ise sınır altyapısını aynı anda zorlayacaktır. Mevcut kapasite bu sorunu tek başına karşılayamayacak durumdadır.

Buna karşılık Teşkilat'ın elinde bu riske cevap verebilecek kurumsal malzeme mevcuttur. Teşkilat içi ticaret hacmindeki hızlı artış, Orta Koridor'un büyümesi, e-Permit ve e-TIR gibi dijital geçiş araçları, Türk Yatırım Fonu'nun kurulması ve Türkiye'nin üye vatandaşlarına çalışma izni muafiyeti tanıyan ilk düzenlemesi, bir iş gücü rejiminin kurulabileceğini göstermektedir. Eksik olan, bu parçaların kriz odaklı tek bir çerçevede birleştirilmesidir. Teşkilat'ın kurumsallaşma çizgisi seçici ve kademelidir; bu nedenle önerilen çerçeve ulus üstü bir yapı değil, sektörel ve geri döndürülebilir, ancak bağlayıcı taahhütlere dayalı bir hükümetlerarası mekanizmadır.

Kriz yönetimi ile bütünleşme birbirini besleyebilir. İş gücü hareketliliği için kurulacak ortak altyapı, kriz dışında da Teşkilat ülkeleri arasında ekonomik ve toplumsal bağları güçlendirecek, ortak pazar fikrinin kişilerin hareketliliği boyutunu somutlaştıracaktır. Bu nedenle Rusya riski, Teşkilat için yalnızca bertaraf edilmesi gereken bir tehdit değil, kurumsal derinleşme için bir fırsattır. Bu fırsatın kullanılması, Teşkilat'ın üyeleri için somut sonuç üreten bir yapı olarak güvenilirliğini de güçlendirecektir.

Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular

Tacikistan ve Kırgızistan ekonomilerinin GSYİH içinde %45 ve %24'e ulaşan işçi dövizi payları, Rusya'dan gelebilecek ani bir şokta kamu dengelerini nasıl çökertecektir ve hangi çok taraflı likidite tamponları gereklidir?

Rusya'nın göçü güvenlikleştirme eğilimi göz önüne alındığında, Moskova'nın göçü jeopolitik bir baskı unsuru (silahlaştırma) olarak kullanmasına karşı TDT ortak bir caydırıcılık stratejisi nasıl geliştirmelidir?

Geçmişteki kur şoklarından farklı olarak güncel senaryolarda iş ve ikamet hakkının doğrudan kaybı söz konusudur; bu durum hanehalkı yoksulluk açığını ve insan sermayesi kaybını ne ölçüde derinleştirecektir?

Özbekistan'ın yıllık 10-14 milyar dolarlık işçi dövizi girdisi Som'un istikrarını Rusya'ya kilitlemektedir; bu bağımlılığı azaltmak için TDT entegrasyonu nasıl kullanılacaktır?

Fergana Vadisi gibi hassas bölgelerde ani dönüşlerin tetikleyeceği kayıt dışı istihdam patlamasının yaratacağı asayiş ve radikalleşme risklerine karşı TDT hangi ortak kolluk modellerini işletmelidir?

Polonya'nın geçici koruma deneyimi, TDT sınırlarında yaşanabilecek insani lojistik tıkanıklıkları önlemek için ortak bir "Sınır ve Transit Geçiş İnsani Lojistik Protokolü"ne nasıl ilham verebilir?

Orta Koridor'un kriz anında ters yönlü bir insan tahliye koridoruna dönüştürülmesi, e-Permit ve e-TIR gibi mevcut gümrük altyapılarıyla teknik olarak nasıl entegre edilecektir?

Türkiye'nin Ekim 2025'te çıkardığı tek taraflı çalışma izni muafiyeti, karşılıklılık ilkesiyle diğer üyelerce benimsenmezse bölgesel serbest dolaşım hedefi nasıl etkilenecektir?

Önerilen OTİP modelindeki "acil durum rejimi", üye devletlerin ulusal egemenlik ve yerli iş gücünü koruma refleksleriyle hangi esneklik maddeleriyle uyumlaştırılacaktır?

Teşkilat üyesi olmayan ancak Rusya iş gücüne en bağımlı ülke olan Tacikistan'ın krizde dışarıda kalmasını önlemek için hangi özel ortaklık çerçeveleri kurulabilir?

AEB'nin iş gücü serbest dolaşımının küçük ekonomiler üzerinde yarattığı asimetrik maliyetler, TDT bünyesindeki OTİP modelinde benzer bir merkezileşme riski doğurur mu?

TYF'nin 500 milyon dolarlık başlangıç sermayesinin ölçek kısıtı göz önüne alındığında, fonun EBRD ve ADB gibi küresel bankaları bölgeye çekme kapasitesi pratikte ne kadar gerçekçidir?

TYF-ADİK pencerelerinden sunulacak mikrokredi hibeleri ve KOBİ teşviklerinin finansmanında enerji gelirlerinden beslenen ulusal varlık fonları ortak bir havuzda birleştirilebilir mi?

İşçilerin havalelerini üretken yatırıma dönüştürme eğiliminin düşük olduğu bilindiğine göre, TYF-ADİK kaynaklarının tarımsal kooperatifler üzerinden dağıtılması maliyet etkinliğini nasıl artıracaktır?

Rusya'dan dönecek nitelikli personelin Batı veya Körfez'e kaçışını önlemek için önerilen TDT Teknoparkları vergi muafiyetleri küresel ücret rekabeti karşısında yeterli olacak mıdır?

Tarım ve inşaat sektörlerinde öngörülen esnek iş gücü koridorları ve döngüsel göç anlaşmaları, işçilerin sezon sonunda dönüşünü yasal olarak garanti altına almazsa hangi denetime dayanacaktır?

Moskova ile diplomaside Rusya İş Kanunu'nun emredici hükümlerinin referans alınması, idari baskılara karşı siyasi taleplerden daha işlevsel bir hukuki kalkan olabilir mi?

İşçilerin Rusya'daki birikimlerinin transferi için alternatif ödeme kanallarının kurulması önerisi, Batı'nın ikincil yaptırımlarına takılmadan hangi bankacılık altyapısıyla yürütülebilir?

KAYNAKÇA

Arı, A. (2021). İşçi dövizleri ve ithalat ilişkisi: Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *10*(3), 2603–2616.

Küçükkuru, E. (2021). Orta Asya devletlerindeki göç hareketlerinin ekonomik ve politik perspektiften incelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *12*(2), 283–305.

Mercan, M., & Göçer, İ. (2014). Ticari dışa açıklığın ekonomik etkileri: Orta Asya ülkeleri için ampirik bir analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *10*(22), 27–44.

Murodova, S. (2020). *Göçmen gönderilerinin yoksulluk üzerindeki etkileri: Orta Asya örneği* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. (Tez No: 634854)

Ucler, G., & Ozsahin, S. (2020). The role of remittances on poverty reduction: An empirical analysis on developing countries. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, *7*(4), 346–354.

Zaman, E., & Gündoğdu, S. (2023). Bağımsızlıkları sonrası Orta Asya devletleriyle Türkiye'nin ilişkilerinde Rusya etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *6*(1), 203–215.

Acharya, A. (2001). *Constructing a Security Community in Southeast Asia*. London: Routledge.

Akın, C. (2025). *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Birliği'ne Dönüşme İmkânı*. TESAM Yayınları.

Balcı, R. (2025). Göçmen Emeğin Kırılganlığı ve İş Sağlığı ve Güvenliği: Türkiye'de Kayıt Dışılık, Görünmez Riskler ve Sosyal Politika Sınırları. İçinde *Göç ve Sosyal Politika Çalışmaları* (ss. 95-116). Özgür Yayınları.

Buyar, C. & Şener, U. (2023). Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri. *Journal of Academic Value Studies*, 9(4), 284-301.

Civan, O. E. & Gökalp, A. (2011). Göçmen İşçi Kavramı ve Göçmen İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği. *Çalışma ve Toplum*, 2011(1), 233-264.

Hamzaoğlu, H. (2020). Avrasya Ekonomik Birliği'nin Tarihsel Gelişimi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 463-473.

Samanlı, R. (2025). Genç işsizliği ve sosyal politika müdahaleleri: Türkiye kapsamında durum analizi. *TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*, 2(4), 187-202.

Şener, U. & Buyar, C. (Giriş/İnceleme). Avrasya Ekonomik Birliği'nin Tarihsel Gelişim Süreci ve Stratejik Bir Entegrasyon Modeli Olarak Değerlendirilmesi.

Tüymebaev, C. (2015). *Avrasya Ekonomik Birliği ve Üye Ülkelere Katkıları*.

Yılmaz, V. & Telsaç, C. (2021). Kriz Yönetimi Bağlamında Türkiye'de Göç ve Uygulanan Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde V. Eren (Ed.), *Kamu Sektöründe Kriz Yönetimi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar* (ss. 193-221). Nobel Yayınevi.

Arıboğan, Ü. Deniz. Globalleşme Senaryosunun Aktörleri. Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Aslan, Halil Kürşad. "Determinants of Productive Investment through Migrants' Remittances in Rural Central Asia".

Babayev, Fahmı. "Stratejik İş Birliğinde Yeni Dönem: Azerbaycan-Türkiye Ekonomik Ortaklığı". *SDE Akademi Dergisi*, cilt 5, sayı 3, 2025, ss. 465-486.

Hüseyinli, Namık. "Rusya Federasyonu İş Hukukunda İş Sözleşmesinin Hukuki Çerçevesi ve Türleri: Türk İş Hukuku İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 33, sayı 4, 2025, ss. 2511-2558.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Azerbaycan Ülke Profili. Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2026.

Yılmaz, Serdar. "Asya'da Bir Ekonomik Gelişim Modeli: Avrasya Ekonomik Birliği". *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, cilt 8, sayı 1, 2017, ss. 63-75.

Asian Development Bank (ADB). (2024). *Economic Indicators and Migration Trends in Central Asia*. Manila: Asian Development Bank Publishing.

World Bank. (2024). *Migration and Development Brief: Remittances Data*. Washington, D.C.: World Bank Group.

International Labour Organization (ILO). (2023). *Labor Migration, Social Security Coordination, and Decent Work*. Geneva: ILO Publications.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2021). *Türk Dünyası Vizyonu - 2040*. İstanbul: TDT Genel Sekreteryası Yayınları.

Türk Yatırım Fonu Kuruluş Anlaşması ve Kanun Tasarısı. (2024). *Türk Yatırım Fonu Kurulmasına Dair Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Kanun*. Ankara: T.C. Resmî Gazete.

Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025). *Uluslararası İşgücü Kanunu ve Yabancı Çalışma İzinleri İstatistik Raporu*. Ankara: ÇSGB Yayınları.

WEB KAYNAKÇASI

https://21yyte.org/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/turkiye-rusya-ve-cin-in-orta-asya-politikalari/29934

https://www.aa.com.tr/tr/analiz/orta-asyada-yeni-denge-rusya-cin-ekseninden-stratejik-cesitlendirmeye-dogru/4081869

https://www.ankasam.org/anka-analizler/rusyaya-orta-asya-gocleri-ve-degisen-dinamikler/

https://www.ankasam.org/anka-analizler/rusyanin-orta-asyaya-yonelik-goc-politikasi/

https://www.mfylegal.av.tr/haberler/turk-devletleri-vatandaslarina-serbest-calisma-hakki/

https://turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/31labour-employment-and-social-protection-cooperation-

https://ticaret.gov.tr/haberler/bolgesel-istikrar-icin-guclu-ortaklik

https://www.star.com.tr/ekonomi/turk-dunyasinda-ticaret-722-milyar-dolara-ulasti-turkiye-ile-tdt-ulkeleri-arasinda-is-birl-haber-2044347/

https://ticaret.gov.tr/haberler/turk-dunyasinda-yesil-donusum-ve-surdurulebilir-kalkinma-icin-ortak-vizyon

https://www.fokusplus.com/dunya/turkpol-nedir-hangi-ulkeler-dahil-turk-devletlerinin-ortak-guvenlik-yapisi

https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa

https://www.vanrhijnlegal.com/tr/rusya-doviz-mukimi-olma-kosullari-yabanci/

https://www.ankasam.org/anka-analizler/orta-asyada-isci-gocunun-sosyal-yansimalari/